

Aydın MUSTAFAYEV

AMEA Folklor İnstitutunun böyük elmi işçisi

e-mail: aydin.mustafayev73@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2025.1.103>

AZƏRBAYCAN XALQININ MİLLI-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR SİSTEMİNDƏ ÇƏRŞƏNBƏLƏR VƏ NOVRUZ BAYRAMI

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlər sistemində xüsusi yeri olan Novruz və onunla bağlı qədim adət-ənənələr, inanclar araşdırılır. Ümumtürk mədəniyyətində qədim tarixi köklərə söykənən bu təbiət bayramı Azərbaycanda və onun bölgələrində həm də səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bu özəlliklər Novruzun tarixən rituallarla zənginləşməsini, həm də qorunub saxlanmasını təmin etmişdir. Məqalədə mərasimlər kompleksi olaraq Novruzun bir çox əlamətlərinin Ağdərə bölgəsində yaşantısından bəhs edilir. Araşdırmalardan məlum olur ki, qədim taixi köklərə malik ənənələr, ritual və inanclar ənənəvi şəkildə qorunub saxlanılır.

Açar sözlər: Novruz, “su çərşənbəsi”, səməni, mərasimlər, rituallar, üçyar-paq yonca.

Aydın MUSTAFAYEV

THE CHERSHENBES AND NOVRUZ IN THE NATIONAL- SPIRITUAL VALUE SYSTEM OF THE AZERBAIJANI PEOPLE

Summary

In the article the holiday Novruz, which has a special place in the system of national and spiritual values of the Azerbaijani people, and the ancient traditions and beliefs about it are investigated. This holiday of nature, which is based on the ancient historical roots in the general Turkic culture, is distinguished by its characteristic features both in Azerbaijan and its regions. These features have historically ensured the enrichment of Novruz with rituals, as well as its preservation. In the article, it is said about the existence of many signs of Novruz as a complex of ceremonies in the region of Aghdere. From the researches, it is known that traditions, rituals and beliefs with ancient historical roots are preserved in the traditional way.

Keywords: Novruz, pre-Tuesday “water”, “semeni”, ceremonies, rituals, three leaf clover

Айдын МУСТАФАЕВ

**ВТОРНИКИ И ПРАЗДНИК НОВРУЗ В СИСТЕМЕ
НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА**

Резюме

В статье исследуются, имеющий особую роль в национально-духовной системе азербайджанского народа, праздник Новруз и связанные с ним обычаи-традиции, верования. Этот праздник природы, который берет основу свою из исторических источников в общетюркской культуре, также отличается своими характерными особенностями в Азербайджане и в его регионах. Эти особенности обеспечили историческое обогащение Новруза ритуалами, а также его бережное сохранение. В статье речь идет о существовании многих примет Новруза в регионе Агдара, как комплекс обрядов. Из исследований выявляется, что традиции, ритуалы и верования, которые имеют древние исторические корни, бережно сохраняются традиционным образом.

Ключевые слова: Новруз, вторник воды, семен, обряды, ритуалы, трехлистный клевер

Novruz Azərbaycan xalqının mədəniyyət tarixində xüsusi hadisədir. Xeyir, bərəkət, saflaşma-yeniləşmə kimi dəyərləri özündə yaşadan mərasimlər kompleksidir. SSRİ dövründə ideologiyanın tələblərindən irəli gələrək bir müddət dini bayram kimi qələmə verilən Novruz bayramının qeyd edilməsinə müxtəlif qadağalar qoyulmuşdur. Belə bir mülahizə də mövcuddur ki, Novruzun İmam Əlinin hakimiyyətə gəldiyi günlə bir bağlılığı var. Tarixi Azərbaycan torpaqlarına İmam Əlinin səfər etməsi haqqında heç bir dəlil-sübut olmadığı halda, onun adı ilə bağlı çoxlu yer-yurd adları, rəvayətlər düzülüb qoşulmuş, yaddaşlarda yaşamışdır. Təbii ki, bütün bunlar xalqımızın İslam dəyərlərinə münasibətindən, İmam Əliyə olan sevgisindən irəli gəlirdi. Deməli, Novruz islami-dini bayram olsaydı, Əlinin hakimiyyəti ilə əlaqədar yaransaydı, ayın və rituallarda islami dəyərlər özünü daha çox göstərməli idi.

Novruzun əski türk dünyagörüşü ilə bağlı olması Kiçik çillədən sonrakı dörd çərşənbənin hər birinin türk mifologiyasında xüsusi dəyəri olan su, od, hava (yel/külək) və torpaq elementlərinin adları ilə işarələnməsində də özünü göstərir. İləxır çərşənbə rituallarının mifoloji semantikasından bəhs edən R. Qafarlı yazır: “İl sonu – yazqabağı rituallar dünyanın yaranmasında iştirak edən dörd ünsürlə (su, od, hava, torpaq) əlaqələndirilir. Azərbaycanda müqəddəs iləxır çərşənbələr adı ilə keçirilən mərasimlər barədə yazılı məlumata 19-cu yüzilliyin yetmişinci illərində işıq üzü görən ilk Azərbaycan qəzeti “Əkinçi”də rast gəlirik. Lakin Sovet imperiyası dövründə xalqın bir sıra qədim adət-ənənəsinə dini don geydirib yaddaşlardan silməyə cəhd edildiyi üçün iləxır çərşənbələr də folklorşünasların və etnoqrafların diqqətindən kənar qalmışdır. Bu gün isə Novruz mərasimləri

ümumxalq bayramına çevrilmişdir. Yazqabağı rituallar Azərbaycan türklərinin mifik təfəkkürünün izlərini yaşadan qaynaq kimi çox əvəzsizdir” (4, 65).

Novruz bir təbiət bayramıdır. Bir çox bəşəri ideyaları özündə yaşadan Novruzun əsl fəlsəfi mahiyyəti həyatın-canlı aləmin “ölüb dirilməsini” özündə ehtiva etməsidir. Bunu Novruza qədərki çərşənbələrdə də açıqca müşahidə etmək olur. Texnika və texnologiyanın sürətli inkişafı dövründə qədimliyi özündə ehtiva edən bir çox əski dəyərlər aşılansa da, Novruz ənənələri Azərbaycan dövləti və xalqı tərəfindən qorunub saxlanılır. Çərşənbələr Novruza bir hazırlıq mərhələsi olub, bölgələrdən asılı olaraq fərqli adlarla və fərqli ardıcılıqla keçirilir. Bəzi bölgələrdə çərşənbələrin qeyd edilməməsi “çərşənbələr olmayıb və ya etnoqrafiyamıza çox sonralar daxil edilmişdir” kimi fərqli mülahizələrin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Məqalədə əsas məqsəd Qarabağda, xüsusilə Ağdərə bölgəsində tarixi-etnoqrafik səpkidə Novruz ənənələrini araşdırmaqdır. Əlavə məlumat olaraq qeyd edim ki, Səfəvilər dövründə Qarabağ bəylərbəyliyi, daha sonra Qarabağ xanlığının tərkibində olan bu ərazi el arasında daha çox Kolanı mahalı kimi tanınmışdır. Bölgə yerüstü-yeraltı sərvətləri ilə zəngindir. Rayonun təbii coğrafi mövqeyi olduqca əlverişlidir. Azərbaycan ərazisində Kürün ən böyük qolu hesab edilən Tərtər çayı (uzunluğu 200 km), Xaçınçay (119 km) və onlarla çaylar bu ərazilərin payına düşür. Əsası 5-ci yüzillikdə qoyulan Müqəddəs Yelisey məbədi, 13-cü yüzilliyə aid Gənzəsər məbədi, məşhur Ulduztəpə piri də daxil olmaqla bölgə tarixi abidələrlə, ziyarətgahlarla çox zəngindir. Təəssüflər olsun ki, həm Çar Rusiyası, həm də SSRİ dövründə bölgənin folklor və etnoqrafiyası da diqqətdən kənardada qalmışdır.

Çərşənbələr və Novruz bu bölgədə milli bayram kimi ənənəvi halda tarixən mövcud olmuşdur. Yaşlı sakinlərin verdiyi informasiyaya görə 20-ci əsrin 30-40-cı illərindən sonra Xıdır Nəbi bayramı tədricən unudulur. Amma çərşənbələr və Novruz fasiləsiz olaraq milli bayram kimi həmişə qeyd olunub. Maraqlıdır ki, yaşlıların dilində “Novruzda anadan olmuşdur”, “Novruzqabağı getmişdik”, “Novruzdan sonraya qaldı”, “Novruzun ilk həftəsi”, “Novruz ərəfəsi”, “Novruz zamanı” və s. təqvim-zaman məzmunlu ifadələr bölgə üçün indi də işləkdir. Ümumiyyətlə, məişətimizdə işlək olan təqvimlə bağlı “Qora bişirən ay”, “Quyruq doğdu”, yaxud qış fəslinin mərhələləri – “Böyük çillə”, “Kiçik çillə”, “Boz ay” kimi bölgələr xalqımızın yüzillər ərzində təbiət üzərində apardıqları müşahidələrin nəticəsində yaranmışdır.

Tarixən “torpaq çərşənbəsi” (“İlaxır çərşənbə”) Qarabağda Novruz bayramı səviyyəsində, bəzi cəhətlərinə görə Novruzdan təmtəraqlı keçirilirdi. Qeyd edək ki, çərşənbələr və onların sıralanması olmasa idi, “İlaxır” çərşənbə ifadəsi də yaranmazdı. “İlaxır çərşənbə” köhnə ilin bitməkdə olmasını öz leksik anlamında açıqca ifadə edir. Bildiyimiz kimi, ritual və ayinlər, milli bayramlar ənənədən gələn bir mədəniyyət hadisəsidir. Yaşlılar çərşənbələri su, od, yel, torpaq ardıcılığı ilə sadalayırdılar. “Su çərşənbəsi”ndən əvvəlki çərşənbəyə bir çox bölgələrdə

olduğu kimi “yalançı çərşənbə” desələr də , əsasən, tonqal qalanmırdı, xüsusi qeyd edilmirdi. Azərbaycanın digər bölgələrində çərşənbələr müxtəlif adlarla - “müjdəverən çərşənbə”, “muştuluqçu çərşənbə”, “külə çərşənbə”, “gül çərşənbə”, “oğru çərşənbə”, “doğru çərşənbə”, “ölü çərşənbə”, “əzəl çərşənbə”, “xəbərverən çərşənbə”, “kül çərşənbə”, “addı çərşənbə” və s. variantlarla tanınıb (3, 130-131).

Qeyd edim ki, bu sadalanan adlardan heç biri Ağdərə bölgəsində mövcud olmayıb. İstər orta nəsil, istərsə də yaşlı nəsil arasında apardığımız sorğular zamanı su, od, yel, torpaq çərşənbələrindən başqa hansısa bir çərşənbəyə aid fərqli adı xatırlayan olmadı. Yaşlılar çərşənbələri “su çərşənbəsi”, “od çərşənbəsi”, “yel çərşənbəsi”, “torpaq çərşənbəsi” şəklində sadaladıqları halda, yeni nəslin nümayəndələri “birinci çərşənbə”, “ikinci çərşənbə”, “üçüncü çərşənbə”, “dördüncü çərşənbə” ardıcılığı ilə də ifadə edirlər. Bir məqama diqqət etmək lazımdır, folklor-etnoqrafik ənənədə hər nəsne öz adı ilə çağırılır. Bunu həftənin günlərinə münasibətdə də açıq-aşkar görmək olur. Vaxtilə həftənin günləri bazar ertəsi, çərşənbə axşamı, çərşənbə, cümə axşamı, cümə və s. şəklində sadalanırdı. Sonralar bu sıralanma birinci gün, ikinci gün, üçüncü gün ... ardıcılığı ilə qəbul edildi. Fikrimcə, çərşənbələrin birinci, ikinci və s. şəklində adlandırılması, sıralanması həftənin günlərində olduğu kimi, sonralar baş vermişdir.

Son çərşənbə olan “torpaq çərşənbəsi”nə “İlaxır çərşənbə” də deyərtilər. Yaşlılar, birmənalı olaraq, “torpaq çərşənbəsi” və ya “ilaxır çərşənbə” dediyi halda, orta və yeni nəsil arasında “axırıncı çərşənbə” kimi ifadə edənlər də var. Göründüyü kimi, “ilaxır çərşənbə” ifadəsi köhnə ilin bitməkdə, sona çatmaqda olmasını işarələdiyi halda, “axırıncı çərşənbə” kəlməsi dərin bir mənə yükü daşımır, sadəcə olaraq, çərşənbələrin axırıncısını nəzərdə tutur. Adlar-kəlmələr bir çox mətləbləri özündə ehtiva edir, bəzi hallarda tədricən təhrif olunaraq fonetik dəyişikliyə uğrayır, daşdığı mənə yükü yaddaşlardan silinir. Dediklərimizə nümunə kimi, yaşlılar arasında işlək olan “quyruq doğdu” ifadəsinə diqqət yetirək. “Quyruq doğdu” ifadəsini/kəlməsini “quyruq dondu” kimi qəbul edənlər iddia edirlər ki, avqust ayının ortalarından sonra dağlarda və dağətəyi bölgələrdə havalar soyuyur, kəsilən qoyunun əti, yağı tez donur və onu əsas gətirirlər ki, quyruq doğa bilməz, “quyruq doğdu” yox, “quyruq dondu” olmalıdır. Bəs əsl həqiqət necədir? Elmi bilgilərə görə avqust ayının ilk ongünlüyündə Ülkər ulduzu bir topa ulduzla birgə səmada daha aydın görünür. Bu hal hər il avqust ayının əvvəllərində eyni günlərdə təkrar olur. Diqqətlə baxdıqda heyvan quyruğunu xatırladır. “Ay doğdu”, “Günəş doğdu” ifadələrində olduğu kimi, fiziki-astroloji hadisə olan quyruğa bənzəyən Ülkər ulduzunun görünməsi, ulduzun “doğması” kimi ifadə olunmuş və yayın isti günlərinin tədricən geridə qalmasını, təsərrüfat işlərində yeni bir mərhələnin başlamasını ifadə etmişdir. Deyilənə görə, yaylaqlarda dəvələr bu vaxtdan etibarən üzü Arana doğru yatar, bu da elat əhalinin geriye qayıtmaq zamanının yaxınlaşdığını bildirərmiş. Ona görə də mövcud olan hər bir ritualın tədqiqatında

həmin ritualla bağlı məqamlarla, riruallarla bağlı işlək olan kəlmələr, ifadələr son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Novruza hazırlıq “su çərşənbəsi” ilə, o cümlədən səməni qoymaq (göyərtmək), yumurta döyüşdürmək və qoz-qoz oyunu ilə başlanardı. 1936-cı ildə anadan olmuş Ağdərə rayon sakini Vəli Həsənovun söylədiklərindən məlum olur ki, su çərşənbəsinin (birinci çərşənbə) səhəri, dan yeri ağarar-ağarmaz ailələr uşaqları ilə birlikdə axar suyun, Gərək çayının, Züleyxa bulağının, Məmmədخان bulağının axar sularının üstündən 3 dəfə tullanıb keçər, “ağırlığım, uğurluğum burda qalsın”, “azar-bezarımı sular yuyub aparsın” – deyərdilər. Çaydan və ya bulaqdan bir səhəng su gətirib qapı-bacaya çiləyərmişlər. Təzəcə qoyulmuş səməninin üzərinə bir az damızdırarmışlar. İlk səməni həmin günlərdə qoyar və bu səməniyə “su səməni” də deyərmişlər. İnformator qeyd edir ki, “su çərşənbəsi”nin səhəri, sübh çağı axar su üstünə getmək ənənəsi 1980-ci illərdən tədricən “torpaq çərşənbəsi”ndə icra olunmağa başladı.

“Su çərşənbəsi” ərəfəsindən vüsət alan “yumurta döyüşdürmək” oyunu oğlan uşaqları arasında keçirilər və Novruza qədər fasiləsiz olaraq davam edərdi. Fəndgir uşaqlar şəhadət barmaqlarının sədəfi ilə yumurtanın hər iki başına astaca bir necə dəfə döyəcləməklə, bəzən də yumurtanın sivri ucunu dişlərinə bir neçə dəfə vurmaqla onun bərkliyini, boşluğunu dəqiq təyin edə bilirdilər. İnsanlar arasında “filankəsi dişimə vurub yoxlamışam” deyimi də, görünür, bu mərasimlə bağlı yaranıb. Yumurtası bərk olan toyuqları kəsməz, satmaz və xüsusi qayğı göstərərdilər, buğda əvəzinə qaynamış düyü ilə bəsləyərdir. Bu da, təbii olaraq, zəiflərə nisbətən sağlam ev quşlarının qorunub saxlanılmasına, seleksiyasına gətirib çıxarırdı. Yumurta “döyüşündə” məğlub tərəf qırılan yumurtanı dinməz-söyləməz rəqibinə verərdi. Bu bir qayda idi və heç vaxt pozulmazdı. Bacarıqlı uşaqlar çərşənbələrdən Novruza qədər yüzlərlə yumurta “qazanardılar”. Bu ənənə bir çox bölgələrdə qədim zamanlardan mövcud olmuşdur. Böyük şairimiz M. Şəhriyar Novruz ərəfəsində yumurta döyüşdürmək səhnəsini poetik dillə belə ifadə edir:

Yumurtanı göyçək, güllü boyardıq,
Çaqqışdırıb sınıanları soyardıq,
Oynamaqdan bircə mægər doyardıq? (2, 42)

Ancaq yaşlı sakinlərin verdiyi bilgilərdən məlum olur ki, Ağdərə bölgəsində bayramlıq üçün çiy yumurtalardan istifadə edərmişlər, yalnız çiy yumurtaları boyayarmışlar. Papaqatma mərasimində də bişmiş yox, çiy yumurtaları pay qoyarmışlar.

Çərşənbələrdə icra edilən oyunlardan biri də “qoz-qoz oyunu”dur. Oyunda iştirakçıların sayı 5-10 nəfər olur. Oyunçuların sayı az və çox da ola bilər. Hər oyunçu özü ilə bir torba qoz gətirər. Əvvəlcə torpağın səthində balaca bir xana hazırlanır və ora bir qoz qoyulur. Xüsusi ardıcılıqla birinci oyunçu təqribən 3 m. məsafədə dayanıb əlindəki qozu atır xanaya, atılan qoz xanadakı qoza dəydisə,

“fal” qalır, həmin oyunçu digər qozu götürür və qoz torbaları boşalana qədər oyun davam edir. Bu oyunda oğlanlarla bərabər qızlar da iştirak edirlər.

Çərşənbələrin hər birində tonqal qalamaq/çatmaq mütləq idi. Tonqal yandırmaq hər hansı bir uğursuzluğun ola biləcəyi inamını yaradırdı. Tonqalı ümumi yerlərdə deyil, hər kəs öz həyatında yandırardı. “İlaxır çərşənbə” (“torpaq çərşənbəsi”) xüsusi təmtəraqla qeyd edilərdi. Şər qarışanda tonqallar yandırılır, əvvəlcədən hazırlanmış və günlərlə neft hopdurulmuş “şarları” alışıdırıb göyə atardılar. “Şarı” daha hündürə-səmaya atmaq uğrunda da bir yarış gedirdi. Eyni zamanda ov tüfəngləri ilə 30-40 dəqiqə çəkmən atəşfəşanlıq bir xüsusi hadisə idi. Yandırılan tonqalların axır közünü belə söndürməzdilər. Çərşənbə və Novruz tonqalı su və ya hər hansı bir vasitə ilə söndürülərsə, “uğursuzluğa səbəb ola bilər” kimi bir inanc yaddaşlarda indi də yaşayır.

“İlaxır çərşənbə”də yumurtalar, adətən qırmızı, yaşıl, göy rənglərdə boyanardı. Xüsusi qayda ilə gülün kiçik yarpaqlarının, xüsusilə üçyarpaq yoncanın əksini boyanmış yumurtanın üzərinə həkk edərdilər. Bu hal, görünür, bitki kultunun həyata başlanğıc verən yumurta ilə bir vəhdətdə ifadəsidir. Üçyarpaq yoncadan ilaxır çərşənbədə bəxt sınağı kimi də istifadə edirdilər. Hər bir ailənin maddi imkanına uyğun olaraq stollar meyvə, çərəz və şirniyyatlarla bəzənərdi. Novruzun rəmzi kimi plov mütləq hazırlanardı.

Uşaqların və gənclərin qapı pusması hamı tərəfindən xoş qarşılanardı. Qapı pusma digər bölgələrdə də geniş yayılmış bir ənənədir. Bu mərasimlə bağlı Sevinc Qasımova yazır: “Novruz falları, əsasən axır çərşənbə ilə bağlıdır. Qulaq falı, qapıpusma, qulaqpusma adları altında qeyd olunan falabaxma Azərbaycanın hər bir bölgəsində geniş yayılmışdır” (1, 134).

Qapı pusmağa gedən şəxs və şəxslər əvvəlcə kimin qapısını pusacağını özlüyündə yəqin edərdilər, ancaq heç kimə deməzdilər. Qaranlıq düşəndə qapı pusanlar hədəf aldıkları evə təxminən 20-30 m. məsafə qalmış qulaqlarını əlləri ilə tutardılar (yumardılar). Evin qapısına və ya pəncərəsinə yaxınlaşanda qulaqlarını “açardılar”. İlk eşitdikləri söz və cümlələrə uyğun niyyətlərini yozardılar. Ümumilikdə “qulaq falı” adı ilə tanınan ritual bu bölgədə, “qapıpusma” adlanırdı. Hər kəs istəyərdi ki, qapısını pusan olsun, evinə torba, papaq atılsın. Yəni bu, bir bayramlaşma ənənəsi idi. Ev sahibləri papağın kim və kimlər tərəfindən atılmasını öyrənməyə cəhd etməzdilər. Torbalara bayram üçün tədarük görülmüş nemətlərin hamısından-qoz, fındıq, alma, meyvə qurusu, yumurta, şərbət çilənmiş buğda qovurqası və s. pay qoyardılar. Şəkərbura, paxlava kimi şirniyyat növləri sonralar-1970-1980-ci illərdən süfrələrdə istifadə olunmağa başlayır. Ev sahibləri papaqları doldurub qapının astanasına qoyub çəkilər, torba atanlar “gizlicə” paylarını götürüb gedərdilər. “Papaqatma” kimi tanınan bu mərasimi böyük Azərbaycan şairi M. Şəhriyar “şal sallama” kimi qələmə verərək belə tərənnüm edir:

Bayram idi, gecə quşu oxurdu,
Adaxlı qız bəy corabın toxurdu,

Hər kəs şalın bir bacadan soxurdu,
Ay nə gözəl qaydadı şal sallamaq,
Bəy şalına bayramlığın bağlamaq (2, 41).

Qapı puzmağa çıxan gənclər, daha çox qızlar gizlicə qapını puzar, sonra aşkara çıxıb həmin ailənin bayramını təbrik edirdilər. “Papaqatma”, “qapıpusma” kimi ənənələr Novruzda deyil, “ilaxır çərşənbə”də icra edilirdi. Ona görə də “ilaxır çərşənbə” Novruz qədər təmtəraqlı keçirilirdi. M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” əsərindən də görüldüyü kimi, qızlar bəxtlərinin açılmasını çərşənbədə və ya çərşənbəyə xitabən arzulayırmışlar.

Bakıçının sözü-sovu, kağızı,
İnəklərin bulaması, ağızı,
Çərşənbənin girdəkanı, mövizi,
Qızlar deyər: “Atıl-matıl, çərşənbə,
Ayna təkin bəxtim açıl, çərşənbə” (2, 41).

Bölgədə “ilaxır çərşənbə” ilə bağlı belə bir inanc mövcuddur ki, gecə və gündüzün bərabərləşdiyi anı yalnız at bilir və bu vaxt o, bir anlıq gövşəyir. Kim atın gövşədiyini görə bilsə il onun üçün uğurlu olar. Bütün arzuları həyata keçər. Görünür, türk mədəni düşüncəsində ata xüsusi dəyər verildiyindən müqəddəs gecə ilə bağlı belə bir inanc yaranmışdır. Başqa bir düşüncəyə görə gövşəməyən heyvanların əti yeyilməməlidir. Yeyilsə də halal sayılır. Əski türk mətbəxində at ətindən və südündən istifadə edildiyindən, ola bilsin ki, bu heyvanı gövşəyənlər sırasına aid etmək üçün ilaxır çərşənbənin bu müqəddəs məqamından istifadə edilmişdir.

Belə bir inanc da mövcuddur ki, “torpaq çərşənbəsi”ni öz evində keçirməyən yeddi il çərşənbələri və Novruzunu ailələri ilə birgə qarşılamayacaq. Bu inanca görə ən vacib işləri belə, təxirə salırdılar ki, “ilaxır çərşənbə”ni və Novruzunu ailə bir yerdə qeyd etsin. Həmin gecə görülən yuxulara xüsusi dəyər verilib. Yuxuda at görmək, silahlı olmaq, silah səsi eşitmək il ərzində işlərinin yaxşı olacağı kimi yozulub. 1927-ci ildə anadan olmuş və həyatı boyu təsərrüfat işləri ilə məşğul olmuş Nağı Abbasovun dediyindən belə anlaşılır ki, yuxuda göy at görmək ilin uğurlu olacağı kimi qəbul edilərmiş.

“Novruzda küsülülər barışar” – deyirlər. Həqiqətən, Novruz bayramı küsülüləri barışdırmaq üçün bir fürsət hesab olunurdu. İnanca görə, ilin bu əziz günlərində barışmayan insanlar bir daha yeddi il küsülü qalır. “Novruz”un insanların barışdırmaq, sülhə çağırmaq üçün uğurlu bir məqam olduğunu bölgənin bir səciyyəvi xüsusiyyətində də müşahidə etmək olur. İlin hansı vaxtı olmasına baxmayaraq, münaqişə yaşayan şəxsləri sakitləşdirmək üçün böyükələr/ağsaqqallar konflikt vəziyyətində olan fərdlərin kiçiyinə xitabən “o, səndən neçə bayram və ya neçə Novruz böyükdür!” – deyərək aranı sakitləşdirməyə çalışırdılar. Deməli,

insanlar arasında münasibətləri qoruyub saxlamaq üçün həm bayram ərəfəsində, həm də ilin digər vaxtlarında “Novruz”un müqəddəsliyindən, dəyərlərindən istifadə edilir.

Məqalə qədim türk tayfalarından sayılan, bəzi tarixçilərə görə Qacarların bir qolu olan və tarixən (1990-cı illərə qədər) Ağdərə bölgəsində böyük toplum olaraq yaşayan Kolanıların folklor-etnoqrafik ənənələri əsasında yazıya alınmışdır. Araşdırmadan da görüldüyü kimi, bayramla bağlı olaraq səməni göyərtmə, tonqal yandırma, qapıpusma, yumurta döyüşdürmə kimi adət-ənənələr təkcə rituallar deyil, toplumun sosial münasibətlərini, mənəvi harmoniyasını nizamda saxlayan simvolik aktlar funksiyasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımova S. Novruz inanc mətnləri və onların poetikası. “Elm və təhsil”, Bakı-2020, 152 səh.
2. M. Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri, 2005, Avrasiya Press, 480 səh.
3. Ramin Allahverdi. Təqvim mifləri və Novruz, Bakı-2013, 180 səh.
4. Ramazan Qafarlı. Mifologiya 6 cilddə, 2-ci cild. Ritual-mifoloji rekonstruksiya problemləri, “Elm və təhsil”, Bakı-2019, 432 səh.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant: 03.02.2025

Son variant: 18.02.2025